

ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ -

ਵਧੀਆ ਆਮਦਨੀ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ

ਐਯਗਿਰੀ ਰਾਮਲਾਲ, ਦੰਡਾਪਾਨੀ ਰਾਜੂ, ਮਧੁਲਿਕਾ ਸਿੰਘ, ਅਜੈ ਕੁਮਾਰ ਅਤੇ ਅੰਬਿਕਾ ਰਾਜੇਂਦਰ

ਐਫ ਪੀ ਓਜ਼ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਪੁਟ ਤੱਕ ਆਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੰਦੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਆਮਦਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਆਦਿ ਲਾਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਮੂਹ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ, ਮਾਨਸੂਨ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਕਰਜ਼ਾ, ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਘਾਟ ਆਦਿ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਗਠਿਤ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇਣ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਸਮੂਹ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸਾਨ ਉਤਪਾਦਕ ਕੰਪਨੀ (ਐਫ ਪੀ ਓ) ਅਤੇ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਮੁੱਢਲੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸਾਨ, ਮਛੂਆਰੇ, ਦੁੱਧ ਉਤਪਾਦਕਾਂ, ਬੁਣਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈਆਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਕੋਈ ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ ਕੰਪਨੀ ਜਾਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਲਾਭ ਨੂੰ ਸਭ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਿਸ਼ਨ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਆਮਦਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਵਧਾਉਣ, ਨਿਵੇਸ਼ ਲਾਗਤ ਜਿਵੇਂ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਆਦਿ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ, ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਵਿਤਰਣ ਅਤੇ ਮੰਡੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ, ਸੰਦੇਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸਰਮੀ ਕ੍ਰੈਡਿਟ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਜਿਹੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਿਯਮਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰ ਬਣਨ ਲਈ ਐਫ ਪੀ ਓ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਨਾਬਾਰਡ ਇਹਨਾਂ ਐਫ ਪੀ ਓ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਉਪਲਬਧ ਕਰਵਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਾਕਸ 1 ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀ ਬਾਲਾਜੀ ਫਾਰਮਰਜ਼ ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰ ਕੰਪਨੀ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕੁੱਝ ਸਫਲ ਉਦਾਹਰਨਾਂ

ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਬੜੀਆਂ ਐਫ ਪੀ ਓਜ਼ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨੁਕਸਾਨ ਘਟਿਆ ਹੈ, ਦੂਸਰਾ ਆਮਦਨੀ ਵਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਦਰਭ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਮਾਨ ਉਦਪਾਦਨ ਜਾਂ ਵਿਲੱਖਣ ਸਥਾਨਕ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਿਕਰੀ ਜਾਂ ਸਥਾਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ, ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕੌਸ਼ਲ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਅੱਗੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ:

ਮੇਘਾਲਿਆ ਵਿੱਚ ਕੇਲੇ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ

ਮੇਘਾਲਿਆ ਦਾ ਬੋਲਕਿੰਗਰੇ ਵੋਮੈਨ ਕੌਮੋਡਿਟੀ ਇੰਟਰਸਟ ਗਰੁੱਪ ਕੇਲੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੇਲਾ ਬੜੇ ਵਿਟਾਮਿਨਾਂ ਅਤੇ ਖਣਿਜਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਗਬਾਨੀ ਫਸਲ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਮੇਘਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਗਾਰੋ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੂਬ ਉਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਲੇ ਦੀ ਸਥਾਨਕ ਕਿਸਮ ਬੀਟਾਗੁਰੀ (ਨੇਂਦਾਰਨ) ਉਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਲੱਖਣ ਕਿਸਮ ਦੇ ਫਲ ਦਾ ਆਕਾਰ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਕੇਲੇ ਦੇ ਚਿਪਸ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬੜੀ ਵਧੀਆ ਹੈ। ਹੁਣ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜਿਲ੍ਹਾ ਵਣਜ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੇਲੇ ਦੇ ਚਿਪਸ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਚਾਰ ਬਣਾਉਣੇ ਵੀ ਸਿੱਖੇ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਪਤਾਹਿਕ ਅਤੇ ਮਾਸਿਕ ਆਮਦਨੀ ਵਧ ਗਈ।

ਮੱਛੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦਾ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ - ਸ਼੍ਰੀ ਰੇਣੁਕਾਦੇਵੀ ਆਤਮਾ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਸਮੂਹ ਦੁਆਰਾ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਕਰਕੇ ਆਮਦਨੀ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦਾ ਸੁਫਨਾ ਦੇਖਿਆ। ਆਪਣੀ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਅਤੇ

ਬਾਕਸ 1 - ਸ਼੍ਰੀ ਬਾਲਾਜੀ ਐਫ ਪੀ ਸੀ

ਸ਼੍ਰੀ ਬਾਲਾਜੀ ਕਿਸਾਨ ਉਤਪਾਦ ਕੰਪਨੀ ਸਾਲ 2019 ਵਿੱਚ ਬਿਹਾਰ, ਗਯਾ ਦੇ ਮੁਰੇਰਾ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਆਤਮਾ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਬਾਲਾਜੀ ਕਿਸ਼ੀ ਉੱਦਮੀ ਸਮੂਹ ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਸੀ। ਇਹ 30 ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਫਿਰ ਇਸ ਵੱਲੋਂ 3,20,000 ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਨਾਲ ਕਸਟਮ ਹਾਇਰਿੰਗ ਸੈਂਟਰ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 10 ਲੱਖ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਸੰਦ ਖਰੀਦਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਬਣਾਇਆ। ਪਹਿਲੇ ਸਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੇ 4 ਲੱਖ ਦਾ ਲਾਭ ਕਮਾਇਆ। ਇਸਦੀ ਮੁੱਖ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਸੀ। ਕੇਵੀ ਕੇ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਲੈਮਨਗ੍ਰਾਸ ਦੀ ਖੇਤੀ, ਜੀ-9 ਕੇਲੇ ਅਤੇ ਰੈੱਡ ਲੇਡੀ ਪਪੀਤੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਅਤੇ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੰਗਾਲ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਧੀਆ ਕੀਮਤ ਤੇ ਵੇਚਣ ਲਈ ਬਾਸਮਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੱਥ ਅਜਮਾਇਆ ਹੈ।

ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਡਾ. ਜੈਲਲਿਤਾ ਮੱਛੀ ਪਾਲਣ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਮੱਛੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਤਕਨੀਕਾਂ ਉੱਪਰ ਇੱਕ ਸਿਖਲਾਈ ਕੈਂਪ ਲਗਵਾਇਆ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੱਛੀ ਪ੍ਰੋਸੈਸਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਜਿਵੇਂ ਸੁੱਕੇ ਉਤਪਾਦ, ਬੇਕਡ ਉਤਪਾਦ ਅਤੇ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰਨਯੋਗ ਉਤਪਾਦ ਆਦਿ ਉੱਪਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦਾ ਮੰਡੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਇਸ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਵੀ ਬਣਾਈ ਗਈ। ਇਸ ਗਰੁੱਪ ਨੇ ਹਾਲੇ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਅੰਬ ਵਿੱਚ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ

ਕਿਸ਼ੀ ਵਿਗਿਆਨ ਕੇਂਦਰ, ਉਨਾਵ ਅਤੇ ਜਿਲ੍ਹਾ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ, ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਨੇ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਤਾਰਾਵਤੀ ਦੀ ਉਸਦੀ ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਟਿਕਾਊ ਅਤੇ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਕਨੀਕੀ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹ 'ਅੰਬ ਦੇ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਦੁਆਰਾ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਮਹਿਲਾਵਾਂ ਦਾ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ' ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣੀ। ਇਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਬਗੀਚੇ ਦੇ ਅੰਬਾਂ ਦਾ ਆਚਾਰ ਅਤੇ ਪਾਊਡਰ ਬਣਾ ਕੇ ਵੇਚਿਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਮਦਨੀ ਵਧਾਈ।

ਸਿੱਟਾ

ਐਫ ਪੀ ਓਜ਼ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਨਪੁਟ ਤੱਕ ਆਸਾਨ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸੌਦੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਆਮਦਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਆਦਿ ਲਾਭ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ

ਵਧੀਆ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲਾ ਉਤਪਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ, ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਘੱਟ ਕਰਨ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਮੁੱਲ ਸੰਵਰਧਨ ਦੁਆਰਾ ਵਧੀਆ ਆਮਦਨੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦਗਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਨਾਬਾਰਡ, ਸਫਾਕ, ਆਤਮਾ, ਕੇਵੀਕੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਐਨ ਜੀ ਓਜ਼ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸੰਦਰਭ

- ਬਿਕੀਨਾ ਐਨ, ਤੁਰਗਾ, ਆਰ.ਐਮ.ਆਰ. ਅਤੇ ਭਮੋਰੀਆ, ਵੀ., ਕਿਸਾਨ ਸਮੂਹਾਂ ਵਜੋਂ ਕਿਸਾਨ ਉਤਪਾਦਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ – ਭਾਰਤ ਤੋਂ ਇੱਕ ਕੇਸ ਅਧਿਐਨ. 2018, ਡਿਵਲਪਮੈਂਟ ਪਾਲਸੀ ਰੀਵਿਊ 36(6), 669-687.
- ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਮਹਿਲਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਰਕ ਕਹਾਣੀਆਂ . 2020, ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਕਲਿਆਣ ਮੰਤਰਾਲਾ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ, ਕੋਆਪਰੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਕਲਿਆਣ https://agricoop.nic.in/sites/default/files/Success%20Story%20_%208.pdf
- ਨਾਬਾਰਡ, ਕਿਸਾਨ ਉਤਪਾਦਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, 2015 <https://www.nabard.org/demo/auth/writereaddata/File/FARMER%20PRODUCER%20ORGANISATIONS.pdf>

ਐਯਗਿਰੀ ਰਾਮਲਾਲ ਅਤੇ ਅੰਬਿਕਾ ਰਾਜੇਂਦ੍ਰਨ

ਜੈਨੇਟਿਕਸ ਡਿਵੀਜ਼ਨ, ਆਈ ਸੀ ਏ ਆਰ- ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਪੂਸਾ ਕੈਂਪਸ, ਦਿੱਲੀ - 110012

ਈਮੇਲ : rambikarajendran@gmail.com

ਡਿੰਪਾਨੀ ਰਾਜੂ

ਪਲਾਂਟ ਫਿਜ਼ੀਓਲੌਜੀ ਡਿਵੀਜ਼ਨ, ਆਈ ਸੀ ਏ ਆਰ- ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਨ, ਪੂਸਾ ਕੈਂਪਸ, ਦਿੱਲੀ - 110012

ਮਧੂਲਿਕਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਜੈ ਕੁਮਾਰ

ਦੱਖਣ ਏਸ਼ੀਆ ਲਈ ਅਨਾਜ ਸਿਸਟਮ ਇਨੀਸ਼ੀਏਟਿਵ (CSISA-CIMMYT), ਬਿਹਾਰ

Value addition for better returns
LEISA INDIA, June 2021

